

TURİZMİN TARIM SEKTÖRÜNE ETKİSİ, AGRO-TURİZM ve EKONOMİK SONUÇLARI

Ayhan ÇIKIN, Hüseyin ÇEKEN, Metin UÇAR

ÖZET:

Bu çalışmada turizm sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi ile turizmin sektörler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Turizmin ekonomik boyutu sadece kendi girdileri üzerinde değil diğer sektörlerle de bağlıdır. Bu sektörlerden birisi turizmin tamamlayıcısı olan tarım sektörüdür. Çalışmada turizm sektörünün gelişmesine bağlı olarak tarım sektörünün gelişmesi ile turistik bölgelerde tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yörelerde agro-turizmin gelişmesi ve turizmin tarımsal turizm üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Turizm sektörü, tarım sektörü, agro-turizm

The Effect of Tourism on Agriculture Sector, Agro-Tourism and its Economical Results

ABSTRACT:

In this study, the place and the importance of tourism sector in Turkish economy and the effect of tourism on sectors have been examined. The economic dimension of tourism depends not only on its own inputs, but also on other sectors. One of these sectors is the agriculture sector which is the complementary of tourism. In the study, the development of agriculture sector depending on the development of tourism sector and the development of agricultural tourism or agro tourism in the areas where agricultural activities are intensive in touristic regions and the positive and negative effects of tourism on agricultural tourism have been examined theoretically.

Key Words: Tourism sector, agriculture sector, agro-tourism

1.GİRİŞ

21. yüzyılda turizm sektörü dünyanın en büyük sektörü olma yolundadır. 21. yüzyılda küreselleşme olgusunun giderek hız kazanması sonucunda, ülkeler arasındaki coğrafi sınırların kalkması, yatırımların uluslararasılaşması farklı kültürlerle sahip milletlerin birbirlerini tanıması, kaynaşması, dünyanın herhangi bir yerinde geçerli olan ortak dilleri kullanmaları ve kültür alışverişinde bulunmaları uluslararası turizmin de gelişmesine neden olmaktadır (Çeken, 2003: 120).

Dünya genelinde küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni gelişmelere bağlı olarak, bir çok sektörde olduğu gibi turizm alanında da bir takım değişimler ortaya çıkmıştır. Özellikle ulaşım araçlarındaki hız, konfor, kapasite ve fiyat faktörlerindeki gelişimler uluslar arası seyahatin demokratikleşmesi, yatırımlar, hisse devirleri, sermaye alışkanlığı, finans ve bankacılık sektörlerinin turizm sektörüyle bağlarının güçlenmesi, iletişim teknolojisindeki yenilikler ile çeşitli iktisadi ve siyasi birliklerin kurulması uluslararası seyahatin gelişmesine yol açmıştır (Yarcan, 1998: 74). Ayrıca kişi başına düşen gelirin ve boş zamanın artması, uluslararası barışın hız kazanması, son yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinde güvenlik sorununun çözülmesi ve seyahat kısıtlamalarının kalkması da uluslararası turizme ivme kazandırmıştır (Gökdeniz, 1994: 112).

Turizm sektörü, küresel ekonominin en hızlı büyüyen sektörlerinden birisidir. Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler büyüyen bu

sektörden kar sağlama gayreti içerisindeyler (Pleumarum, 2001: 3). Bacasız sanayi olarak adlandırığımız turizm sektörü, küresel ekonomide ülke ekonomilerinin karşılaştığı dar boğazların aşılmasında adeta bir çıkış noktası haline gelmiştir. Turizm özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hamlelerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duyulan döviz sağlama, ülkede üretimin genel düzeyinin artırılması ve istihdam yaratması bakımından önemli bir yere sahiptir. Turizm sektörünün önemi Türkiye açısından değerlendirildiğinde; ihracata kıyasla minimum destekle yurtdışından sağladığı döviz geliri, yurt içinde yarattığı katma değer, ekonomik büyümeye katkısı, istihdam yaratma gücü ve diğer sektörlerle katkıları ile makro ekonomik açıdan üstünlükleri olan bir sektör olduğu görülmektedir (Kar ve diğ., 2004: 88).

Türkiye sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal güzellikleriyle potansiyel bir turizm cennetidir. Bu turistik arz potansiyeliyle birçok rakip ülkeye göre oldukça büyük bir zenginliğe sahiptir. Coğrafi özelliğinden dolayı birçok turistik ürüne sahip olan Türkiye hem yaz turizminin hem de kış turizminin yaşandığı bir ülkedir. Üç tarafının denizlerle çevrili oluşu, eşsiz koyları, ince kumlu plajları ve bol güneşi ile Türkiye büyük bir turizm potansiyeline sahiptir.

Bu bağlamda çalışmada Türkiye ekonomisinde turizm sektörünün yeri ve önemi ele alınmıştır. Ayrıca turizm sektörünün tarım sektörüne etkileri incelenmiştir.

¹ Muğla Üniversitesi Milas Sıtkı Koçman Meslek Yüksekokulu, MUĞLA

² Muğla Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, MUĞLA

³ Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği A. B. D. MUĞLA

2. Türkiye Ekonomisinde Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi

Ülke ekonomisinde turizm sektörünün geliştirilmesinin nedenleri ve beklenen sonuçları irdelendiğinde sektör, rolü ve önemi ile ilk sırada yer almaktadır. Turizm sektörü, gelir etkisi özelliği görülmeyen ihracat özelliğinden dolayı sağlanan döviz girdisi ve ülkedeki işsizliği gidermedeki yarattığı istihdam özelliği ile küresel ekonominin önemli sektörlerinden biridir. Günümüzde turizm sektörü küresel ekonominin en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler büyüyen bu sektörden kar sağlama gayreti içerisindeyler (Çeken, 2003: 121). Turizm sektörü, bir taraftan ülkeler için önemli gelir kaynağı olması, diğer taraftan uluslar arası ticaretin gelişmesi ve günümüz insanının yaşam standartlarının yükselmesine paralel olarak seyahat etme eğiliminin artması nedeniyle önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1998 yılında dünya genelinde 636 milyon kişi uluslararası turizm hareketine katılmış ve turizm amaçlı 441 milyar dolar harcanmıştır (WTO, 2000: 17). 2006 yılında uluslararası turizme katılanların sayısı 842 milyon kişiye ulaşmış ve turizm amaçlı yapılan harcama ise 735 milyar dolara yükselmiştir (TYD, 2007: 1). Turizm dünya GSMH'nin %3.6'sını (UNNTO, 2006: 7), dünya genelinde doğrudan istihdam edilen 234 milyon kişiyle toplam istihdamın %3'ünü oluşturmaktadır (WTTC, 2006: 22-24).

Konu Türkiye açısından ele alındığında elbette Turizmin ekonomik boyutu karışımıza çıkmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinde Türk turizminin ifade ettiği anlam; Türkiye'nin tarihi ve doğal turistik arz ürünlerini koruyarak, turizm sektörünün uluslar arası turizm hareketine daha etkin bir şekilde katılmasını sağlamak ve döviz gelirini arttırarak Türk ekonomisinin küresel ekonomi ile bütünleşmesini sağlamaktır. Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkeler için bu bir zorunluluk arz etmektedir. Çünkü, Türkiye'de yatırımların artması, işsizliğin azalması, kalkınma sürecinin hızlandırılması, bölgeler arası dengesizliğin azaltılması ve ödemeler dengesi sorununun giderilmesi büyük ölçüde turizm sektörünün gelişme düzeyine bağlıdır (Çeken, 2004: 130-131).

Türkiye son yıllarda gelen turist ve elde edilen turizm gelirleri açısından sürekli ve güçlü bir artış eğilimi göstermiştir. Türkiye 1980 yılı öncesi uluslararası turizm hareketlerinde bindelik bir paya sahipken, 2006 yılında 16.9 milyar dolarlık bir gelirle dünya genelinde %2.3'lük bir payla 9. sırada yer almıştır (TYD, 2007: 1).

Türkiye ekonomisinde turizmin ekonomik etkileri aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir:

2.1. Gayri Safi Milli Hasıla İçinde Turizmin Yeri

Türkiye'ye gelen turistlerin yapmış oldukları harcamaların sonucunda gelir ve refah düzeyindeki

yükselmelerin yanı sıra, döviz geliri olması nedeniyle de ülkemizin dış alım gücünü ve dolayısıyla yeni yatırımlar yapabilme yeteneğini de arttırmaktadır. Yatırımların artması aynı zamanda milli gelirin de artması demektir. Türkiye'ye gelen turistlerin yapmış oldukları doğrudan harcama mal ve hizmet üretimlerinin yanında, turizmin vergi gelirlerini artırıcı özellikleri de vardır. Havaalanı vergileri, vize ücretleri, turistik mal ve hizmet üretimde kullanılan ithal mallardan alınan gümrük vergileri, turizm işletmelerinden alınan kurumlar vergileri ve çalışanlardan alınan vergiler de devlet gelirlerini artırıcı unsurlar arasında sayılabilir (Çeken, 2003: 140). Ancak turizmin gelir etkisini incelediğimizde daha çok uluslararası turizmden sağlanan döviz gelirleri hesaplamalara dahil edilmektedir. Çünkü; iç turizmden elde edilen gelirler pek bilinmemektedir.

Türkiye ekonomisi açısından bacasız endüstri dediğimiz turizm sektörü büyük bir önem taşımaktadır. Bazen iktisadi ve siyasi gelişmelere bağlı olarak düşüşler yaşanmış olmasına rağmen genel olarak ekonomiye katkısı artan orandadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) gördüğümüz gibi, turizm sektörü G.S.M.H.'da artan bir paya sahiptir. Turizmin G.S.M.H.'deki payı 1991 yılında %1.8 iken bu oranın 2000 yılında %3.8'e ve 2007'de ise %2.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu da turizm gelirlerinin Türk ekonomisi için önemli katkılar sağlayan bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Turizm Gelirlerinin GSMH İçinde Payı (1991-2008)

Yıllar	GSMH (Milyar Dolar)	Turizm Geliri (Milyar Dolar)	Ulusal Gelir İçindeki Pay (%)
1991	150	2,7	1,8
1992	158	3,6	2,3
1993	179	4,0	2,2
1994	132	4,3	3,3
1995	170	5,0	2,9
1996	184	5,9	3,2
1997	192	8,0	4,2
1998	207	7,8	3,8
1999	185	5,2	2,8
2000	201	7,6	3,8
2001	145	10,1	7,0
2002	181	11,9	6,6
2003	239	13,2	5,5
2004	301	15,9	5,3
2005	361	18,2	5,0
2006	400	16,9	4,2
2007	658	18,5	2,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu; www.dpt.gov.tr, Turizm Bakanlığı

2.2. Turizmin Ödemeler Dengesine Etkisi

Turizm sektörü Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de uluslararası turizm hareketleri nedeniyle elde edilen dövizler daha çok döviz arzı ve talebi üzerine etkili olmaktadır. Turizmin, tüketimin, üretimin yapıldığı

verde gerçekleşmesi zorunluluğunun sonucunda görünmeyen ihracata yaptığı katkı, ülke ekonomisini döviz arzı ve ödemeler dengesi açısından olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında turistlerin istekleri doğrultusunda dışarıdan hammadde, ara mal ve teçhizat ithal edilerek yeni mal ve hizmet üretilmesi söz konusu olmakta ve bu durum döviz çıktısına neden olarak ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Konu Türkiye açısından ele alındığında turizmin, döviz girdi-çıktısını olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Tablo 2'de de görüldüğü gibi; turizm gelirlerinin ihracattaki payı, dış ticaret açığımız kapatılmasındaki oranı ve turizm giderlerin ithalat içindeki payı verilmektedir. Bu oranlarda dış ticaret hacmine bağlı olarak inişler çıkışlar söz konusudur. 1991 yılında turizm gelirlerinin ihracattaki payı %19.5 iken 2000 yılında %27.5'e yükselmiş daha sonra 2008 yılında %16.6'ya inmiştir. Aynı durum turizmin dış ticaret açığı gidermedeki oranı içinde geçerlidir. Turizm gelirlerinin 1991 yılındaki dış ticaret açığını karşılama oranı %36.5'tir. Bu oran 2000 yılında 28.5'e düşmüş, 2008 yılında ise %31.4'e yükselmiştir.

Turizm giderlerinin ithalat giderleri içindeki payına bakıldığında 1991 yılında %2.9 olan turizmin ithalat içindeki payı 2000 yılında pasif dış turizme bağlı olarak %3.1'e yükselmiş ancak bu oran 2008 yılında %1.7'ye düşmüştür.

2.3. Turizmin İstihdama Etkisi

Turizm sektörü emek-yoğun bir sektör olması ve otomasyona geçmenin sınırlı olması nedeniyle istihdam açısından önemli bir sektör konumuna gelmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarının başında gelen işsizliğin büyük bir bölümü turizm sektörüyle giderilmektedir. Turizmin istihdama etkisi, turizmin

gelişmesine ve ülkemize yönelik uluslararası turizm hareketlerinin yoğunluğuna bağlı olarak artmaktadır.

Türkiye'de işgücü istatistikleri ayrıntılı biçimde elde edilemediğinden turizm için istihdam rakamı değişik yollarla hesaplanmaktadır. Bu hesaplama yönteminin dayanak noktasını ise yatak başına çalışan kişi sayısı oluşturmaktadır. WTO'nun (Dünya Turizm Örgütü) geliştirdiği hesaplama yöntemine göre konaklama tesislerinde yatak başına 0.5 kişinin istihdam edildiği görülmektedir (Çeken, 2003: 143). 2005 yılı sonu itibari ile turizm yatırım belgeli yatak sayısı ile turizm işletme belgeli yatak sayısı toplamı 761 bin dolayındadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006: 7). Bu durumda konaklama tesislerinde doğrudan çalışan kişi sayısı 380 bin olmaktadır. Bu rakama marina ve yatçılık, ulaştırma şirketleri, seyahat acenteleri ve alışveriş merkezleri gibi turizmle ilgili çeşitli dallarda çalışan iş gücünü ilave ettiğimizde sektördeki doğrudan istihdam yaklaşık 700 bini bulmaktadır. Ayrıca araştırmalar (WTO) turizmde bir birim doğrudan istihdamın yan sektörlerde 1.5 birim dolaylı istihdam yarattığını göstermektedir. Böylece turizmde dolaylı istihdam rakamı 1050000 civarındadır. Turizmde doğrudan ve dolaylı istihdam edilen personel sayısı 1750000'i bulmaktadır. Bu rakam ülkemiz için son derece önemli bulunmaktadır. Ayrıca bu rakam toplam istihdamın %10'unu oluşturmaktadır.

3. Turizmin Sektörler Üzerindeki Etkisi

Turizm sektörü hizmetler sektörünün bir alt dalı olmakla birlikte taşıdığı özellikler nedeniyle diğer sektörlerle de yakın bir ilişki içindedir. Turizm sektörü, turistik ihtiyaçların karşılanmasında ekonominin birçok sektöründen yararlanmakla birlikte, bazı sanayi dallarını içine almakta, kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmekte ve turizm talebinin

Tablo 2: Turizmin Türk Ödemeler Dengesindeki Yeri (1991- 2008 Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat (Milyar Dolar)	Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)	Turizm İhracat Oranı (%)	Dış Ticar et Açığı (Milyar Dolar)	Turizm Gelirlerinin DTA Karşılama Oranı (%)	İthalat (Milyar Dolar)	Turizm Gideri (Milyar Dolar)	Turizm Giderinin İthalat Giderine Oranı (%)
1991	13.6	2.7	19.9	7.4	36.5	21.0	0.6	2.9
1992	14.7	3.6	24.5	8.1	44.4	22.8	0.8	3.5
1993	15.3	4.0	26.1	14.1	28.4	29.4	0.9	3.1
1994	18.1	4.3	23.8	5.1	84.3	23.2	0.9	3.9
1995	21.6	5.0	23.1	14.1	35.5	35.7	0.9	2.6
1996	23.2	5.9	25.4	20.4	28.9	43.6	1.2	2,8
1997	26.3	8.0	30.4	22.2	36.0	48.5	1.7	3.5
1998	27.0	7.8	28.9	18.9	41.3	45.9	1.7	3.7
1999	26.6	5.2	19.5	14.0	37.1	40.6	1.4	3.4
2000	27.8	7.6	27.3	26.7	28.5	54.5	1.7	3.1
2001	31.3	10.1	32.3	10.0	101.0	41.3	1.7	4.1
2002	36.1	11.9	33.0	15.4	77.3	51.5	1.8	3.5
2003	47.3	13.2	27.9	22.2	59,5	69.3	2.1	3.0
2004	63.2	15.9	25.2	34.3	46.4	97.5	2.5	2.6
2005	73.5	18.2	24.8	43.2	42,1	116.7	2.8	2.4
2006	85.3	16.9	19.8	51.7	32,7	137.0	2.7	2.0
2007	107.2	18.5	17.3	62.8	29.5	170.0	3.3	1.9
2008	132.0	21.9	16.6	69.8	31.4	201.8	3.5	1.7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu; www.dpt.gov.tr

yoğunluğuna bağlı olarak iş hacimlerini etkileyerek desteklemektedir (Olalı ve Timur, 1988: 155). Bir ülkeye ya da bölgeye yönelik uluslararası turizm talebinin artmasıyla birlikte, turizmin ülke ekonomisine sağladığı katkılar, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerini de kapsayacak şekilde tüm ülke ekonomisine yayılmaktadır. Turizm sektörü, bu üç sektör içerisinde önemi giderek artan hizmet sektörü içerisinde yer almakla birlikte, yapısı gereği ekonominin diğer sektörleri ile de ilişki içerisinde. Turizm sektörü, turistik ihtiyaçları karşılarken, diğer sektörlerin ürettiği mal ve hizmetlerden faydalanmakta ve buna bağlı olarak o sektörlerin gelişmesine katkı sağlamakta hatta bazı yeni ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasına vesile olmaktadır (Ünlü, Önen ve Diğ., 2007: 170).

Turizm sektörü kapsamında yer alan, konaklama işletmeleri, seyahat işletmeleri ve yiyecek-içecek işletmeleri mal ve hizmet sunum süreçlerinde tarım ve sanayi sektörleri ile yakın girdi-çıkıtı ilişkisi içindedir. Ülke ekonomisinde iç ve dış turizm hareketlerine bağlı olarak oluşan tüketimden kaynaklanan gelir hacmi, doğrudan sağladığı gelir katkısının yanı sıra, turizm sektörü ile ilişkili diğer sektörlerin canlanmasını ve iş hacimlerinin artmasını beraberinde getirir.

Ayrıca turistlerin, barınma ve beslenme gibi olağan, sağlık ve kaza gibi beklenmedik, oyun, eğlence ve spor gibi tatil yaşantısı ile ilgili ihtiyaçların karşılanması ile yerli nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması arasında fark vardır. Bazı İhtiyaçlar arasında benzerlik olmakla birlikte, turizmin gelişmesine paralel olarak yerli turistler ile uluslararası turistlerin ihtiyaçları arasındaki farklılık giderek artmakta (Olalı ve Alp 1988: 154), bu farklılık toplumun ekonomik ve sosyal yapısını da doğrudan etkilemektedir. Bu etki sonucunda ekonomiyi oluşturan sektörlerin yapısı değişmekte ve çeşitlenmektedir.

Son dönemlerde, Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketlerinin hız kazanması, turizm faaliyetlerine katılanların farklı zevk ve ihtiyaçlara sahip olması, turizm arzındaki çeşitliliği de beraberinde getirmiş ve bu durum turizmin diğer sektörler üzerindeki etkisini arttırmıştır. Türkiye'de 1993 yılında yapılan bir çalışmada turizm sektörünün, 33 sektörden girdi sağladığı ve bu sektörlerin gelişmesine doğrudan katkıda bulunduğu saptanmıştır (Eser ve Diğ., 1993: 46). Daha sonraları yapılan çalışmalarda özellikle konaklama endüstrisinin mal ve hizmet sağlanmasında diğer sektörlerle olan girdi-çıkıtı ilişkisinin, turizm sektörüyle ilişkili sektör sayısını 33'ten 47'ye çıkardığına değinilmiştir (Resort Dergisi, 2007; 6).

Turizm sektörü aynı zamanda bir tüketim olayıdır. Uluslararası turizmin yaratmış olduğu ek talebe bağlı olarak yerli tüketimin üzerine yabancı turistlerin tüketimleri de eklenmekte ve bunun sonucunda turizm tamamlayıcı bir özellik göstererek

tarımın ekonomiye katkısını dolaylı olarak arttırmaktadır. Turizmin, tarımdan gelir sağlayan yerli halkın gelir düzeyini artırıcı etkisinin yanı sıra tarım ürünlerine olan talebin artmasıyla birlikte yerli halkın satın alma gücünü azaltıcı etkisi vardır.

4. Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi

Sahip olduğu iklimi, doğal kaynakları, bitki örtüsü, denizleri, gölleri, arazi yapısı, toprak kaynakları ve sulama alanları göz önüne alındığında, Türkiye, hem tarımda üretim çeşitliliği arz etmekte, hem de kitle, kültür ve alternatif turizm faaliyetlerine imkan sağlamaktadır. Ekonomi içerisinde birçok sektör arasında ilişki olsa da turizm ve tarım birbirini en iyi tamamlayan sektörlerin başında gelmektedir. Çünkü turizm meyve, sebze, şarap vb. temel yiyecek ve içeceklerin yoğun olarak tüketildiği bir hizmet sektörüdür. Turizm sektörü yerli ve yabancı turistlerin temel yeme içme ihtiyaçlarının giderilmesi için üretim esnasında temel girdilerinin büyük kısmını tarım sektöründen temin etmektedir. Ülkenin tarım ürünlerinin çeşitlilik arz etmesi aynı zamanda o ülkeye yönelik turizm talebini olumlu olarak etkileyebilmektedir. İki sektöründe büyük ölçüde iklim ve doğal kaynaklara bağımlı yapısı, turizm ve tarımda yapılanmanın her iki sektörün dinamiklerinin dikkate alınarak gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

Son dönemlerde ülkemize yönelik uluslararası turizm hareketlerindeki artışa bağlı olarak meydana gelen ek talep aynı zamanda turizm sektörüne bağlı olarak tarım sektörünün gelişmesine de neden olmuştur. Turizm ve tarım arasındaki etkileşim, ülkemizin coğrafi ve iklim yapısına bağlı olarak son zamanlarda tarım turizmini ön plana çıkarmıştır.

Tarım turizmine bağlı olarak tarım ve turizmi bütünleştirme süreci hız kazanmaktadır. Turizmin geliştiği bölgelerde tarımla geçinen yerel halk, verimli tarım alanlarını turistik işletmelere bırakarak değil, rasyonel biçimde verimli alanları tarım, görece verimsiz alanları turizm ve rekreasyon amaçlı kullanarak daha planlı ve rasyonel bir turizm ve tarım bütünleşmesi gerçekleştirmelidirler. Son dönemlerde, tarım alanlarına zarar vermeden, şehir hayatından bir süreliğine uzaklaşmak isteyen ve kırsal hayata özlem duyan turistlere yönelik yeni bir turizm türü ortaya çıkmıştır. Bu turizm türünde turistler tarımsal aktivitelere doğrudan katılabilmekte, doğayla iç içe olma özl em l e r i n i v e i h t i y a ç l a r ı n ı karşılayabilmektedirler. Ayrıca bu turizm türü tarım alanlarından maksimum verimin sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Tarım turizmi ya da diğer adıyla agro-turizm, uluslararası turizmin gelişmesi sonucu tarımsal faaliyetlerin yapıldığı ve doğal çekiciliklere sahip alanlarda ortaya çıkmıştır. Bu turizm çeşidi, çoğunlukla kırsal alanda yapılan tüm turizm faaliyetlerini kapsamakta ve bir bakıma kırsal turizmle benzerlik göstermektedir. Nilson (2002: 8) tarım turizmini kırsal turizmin bir alt dalı olarak

tanımlamıştır. Buna göre kırsal turizm genelde kırsal çevreye bağlıdır, tarım turizmi ise ekili alana ve çiftçiye bağlıdır. Konuyu daha detaylı ele alan Clarke (1996: 13) kırsal turizm ile tarım turizmi arasında fark olduğunu iddia etmektedir. Burada önemli olan tarımsal alanlardaki konaklama, yeme-içme imkânlarının aynı anda hem tarım hem turizm amaçlı kullanılabilmesidir.

Woo ve Yean (2006: 68)'a göre ise tarım turizmi; ekonomik katkılarının yanı sıra, sosyal anlamda dinlendirici ve tedavi edici, çevresel anlamda eğitici özellikler içeren zirai, ekolojik ve kültürel ürünlerin karışımından meydana gelmektedir. Genel olarak tarım turizmi, sürdürülebilir turizmin gelişimini sağlayan, çevreye saygı gösteren, bölgelerin kültürel mirasına ve otantik özelliklerine değer veren bir turizm türüdür. Tarım turizmi, tarımsal alanlar, tarımsal meslekler, yöresel ürünler, geleneksel mutfak ve insanların günlük yaşamı ile ilgili turistlere katılım ve bilgi edinme imkânı sağlayan çok fonksiyonlu bir turizm türüdür. Bu turizm türü turistlere, gezme, öğrenme ve keşfetmenin zevkine varabilecekleri çeşitli kırsal aktiviteler sunar.

Tarım turizm, çeşitli ulusal kalkınma programlarıyla kırsal kalkınmayı sağlamak için şimdiye kadar olan tarımsal ürüne odaklı yapısından, tarımsal kültür pazarlamasını temel alan bir yapıya dönüştürülmektedir. Böylece ulusal ekonominin kalkınmasında yeterince önem gösterilemeyen kırsal bölgelerdeki kaynakların daha verimli kullanılması mümkün olmaktadır. Tarım turizmi eko turizme benzer olmakla birlikte, çekicilik alanı sadece doğa manzarası değil, aynı zamanda kültürel bir manzardır. Eğer yöreye gelen turiste sunulan çekicilikler, yörede yaşayan insanların gelir düzeylerini arttırıyorsa, tarım turizmi bölgesel gelişimi de arttıracaktır. Bunun için tarım turizmiyle geçinen insanlar tarımsal çeşitliliğe önem vermelidirler. Tarımsal çevre, tarımsal üretim ve tarımsal barınma ile doğrudan bağlantılı turizm ürünlerini içermektedir. Kapalı alanda yada kamp yapmak suretiyle bir çiftlikte barınma, eğitsel geziler, yemekler, eğlendirici faaliyetler, çiftlik ürünlerinin ve el sanatlarınının satışı, bu kapsamda değerlendirilmektedir (Gündüz, 2005: 39). Tarım turizmine bağlı olarak, turiste köyde ve çiftliklerde turistik hizmet kullanma imkânı sağlayan yerel halk, turistik bölgelerdeki boş arazilerini kamping alanı olarak turizme açma imkânı bulmaktadır. Yerel halkın bu alanları turizm amaçlı kullanabilmesi, düşük maliyetlere katlanarak tarımsal üretimden çok daha fazla gelir elde etmesini sağlamaktadır. Tarım ve turizmin yoğun olduğu yörelerde, çiftlik turizmine olan talebin artması sonucunda, eski ve karakteristik çiftlik evleri yerli ve yabancı turistlere konaklama imkânı sağlamaktadır. Kırsal alanın basit yaşam koşulları, az bir sermayeyle çiftlik evlerinin turistik ihtiyaçlara cevap verebilecek hale getirilmesini mümkün kılmaktadır. Günümüzde, tarım turizmi

arındaki gelişmeler, bu alanlardaki turizm faaliyetlerinin cazibesini ve çekiciliğini giderek arttırmaktadır (Olalı ve Alp, 1988: 157).

1992 yılında Rio'da bir araya gelen ülkelerin gerçekleştirdiği "Rio-Gündem 21" adlı uluslararası toplantıda, ülkelerin ulusal kalkınma plan ve hedeflerine uygun politikalara işlerlik kazandırılması kararlaştırılmıştır. Bu kararlardan birisi de kırsal turizmin "tarım turizminin" geliştirilmesidir. Buna göre kırsal alandaki yoksul nüfusu marjinal toprakları kullanma zorunluluğundan uzaklaştırmak için, kırsal sanayi, dokuma sanayi, balıkçılık ve kırsal turizm gibi tarım dışı yeni istihdam alanlarının oluşturulması öngörülmüştür (Yıldırım, Gülçubuk, 1998: 188). Bütün bu açıklamalar tarım turizminin, sadece tarım alanlarını korumak ve tarım ürünlerini turizmde kullanmak olmadığını, ekonomik boyut taşıyan gelişen bir alternatif turizm türü olduğunu vurgulamaktadır. Burada üzerinde durulması gereken husus, tarım turizminin tarımsal alanlarda gerçekleştirilmesidir (Küçükaltan, 2002: 151). Günümüzde uluslararası turizm talebine bağlı olarak farklı tarım turizmi alternatifleri görülmektedir. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yörelerde, turistlerin meyve bahçelerinde kendi isteğiyle meyve toplaması ya da ürünü hasat etmesi bu alternatiflerden biridir. Ayrıca, etnografya müzeleri, şarap üretimi tesisleri halk pazarları ve geleneksel festivaller tarım turizminin gelişimine katkı sağlayan diğer unsurlardır. Ağaç kiralama aktiviteleri kapsamında ise çiftçilerden ağaç kiralayan turistler, sezon başında ödemeyi yapmakta ve isteğe bağlı olarak hasat ve bakım işlerine katılabilmektedir. Tarımsal turizme bağlı olarak gerçekleştirilen festivaller (çilek festivali, şeftali festivali gibi) ve köy pazarları, yerel ekonomiyi canlandırmada önemli rol oynamakta ve gittikçe daha çok ilgi görmektedir. Pazarlar için sponsor olan veya ev sahipliği yapan yerel halk için bu gibi olaylar, hem yerel kültürün tanıtımına fırsat sağlamakta, hem de yerli ve yabancı turistlerin alışveriş için çarşıya ve küçük köylere gelmelerini sağlamaktadır (Gündüz; 2004; 42). Ayrıca turistin köylere gidip kahvehanelerde köylülerle sohbet etmesi, pamuk tarlalarında pamuk toplaması, çiftliklerde süt sağması gibi faaliyetler de tarımsal turizmin gelişmesine neden olmaktadır. Turistlerin farklı ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen çeşitli tarım turizmi faaliyetleri Tablo 3'te özetlenmektedir.

4.1. Turizmin Tarım Sektörüne Ekonomik Etkileri

Türkiye'de tarım sektörünün doğal koşullara bağlı olması risk ve belirsizlik faktörlerini daha da güçlendirmektedir. Son dönemlerde küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan kuraklık ve mevsim normallerinin üzerinde seyreden hava sıcaklıkları tarımsal üretimde önemli ölçüde daralmaya neden olmuştur. Son yıllardaki sektörel büyüme hızlarını dikkate aldığımızda 2005 yılında tarım sektörünün büyüme hızı % 5,6 iken bu oran 2006 yılında % 2,9

Tablo 3: Tarımsal Turizm Türleri ve Faaliyet Şekilleri

Turizm Türleri	Faaliyet Şekilleri
Dış Mekan Rekreasyonu	Binicilik, doğal yaşamı izleme ve fotoğrafçılık, ücretli balıkçılık, kampçılık/ piknik, ücretli avlanma, kızak biniciliği, maket araba sürücülüğü, kayak, av oyunları, kuş vuruculuğu, offroad taşıtları
Doğrudan Tarımsal Satışlar	Çiftlikte satış, yol kenarı stand satışları, tarımsal kökenli hediyelikler, kendin topla operasyonları
Eğitimsel Deneyimler	Okul turları, fidanlık turları, bağ turları, tarımsal teknik kurslar, tarımsal fuarlar, ürün tanıtım programları, işletme turları (şarap işletmeleri/fabrikaları, egzotik hayvansal işletmeler, vb.
Üretim	Çiftlik ziyaretleri, kendin topla aktiviteleri, ağaç kiralama aktiviteleri, vb.
Barınma	Çiftlik konaklamaları (yatak ve kahvaltı dahil), binicilik/işletme tatilleri, misafir binicilik, öğrenci değişimleri, genç turist yurtları vb.
Davetler	Konserler veya özel olaylar, festivaller ve fuarlar, ev hayvanları bahçesi, avcılık eğitimi/köpek eğitimi, vb.
Muhtelif	Tarihi-kültürel değerleri görme isteği, rehber/teçhizat operasyonu, üretici pazarları, atçılık ekipleri, vb.

Kaynak: Hillebrand, H. Goetgeluk, R. Hetsen, H. (2000) "Plurality and Rurality- The Role of Countryside in Urbanised Regions" Agriculture Economics Research Institute (LEI). Report 4.00.04 The Haque. (Aktaran: Gündüz, 2004:47).

olmuş ve 2007'nin son çeyreğinde % 5,9'a düşmüştür (TUİK, 2007: 3). Ülke nüfusunun üçte birine yakını tarımsal ya da kırsal alanda yaşıyor olmasına rağmen tarımın milli gelirdeki payı % 810 dolaylarında kalmaktadır (Arı, 2008: 63). Benzer durum istihdam için de geçerlidir. Tarımda çok hızlı bir istihdam çözülmesi gözlenmektedir. 20022004 döneminde çalışanların % 34'ü tarım sektöründe iken, 20052006 döneminde bu oran % 27'ye düşmüştür (TUİK, 2007: 17).

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve öneminin arttırması birçok sektöre bağlı olduğu gibi aynı zamanda turizm sektörüne de bağlıdır. Çünkü tarım sektörü ile turizm sektörü sürekli girdi-çıkı ilişkisi içindedir. Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketlerinde meydana gelen artışa bağlı olarak gerçekleşen ek talep, turistlerin yiyecek-içecek ihtiyacını karşılayacak tarım ürünlerine olan talebi de olumlu yönde etkilemektedir. Aynı zamanda tarım sektöründe arz olanaklarının genişlemesini de beraberinde getirmektedir. Turizm ve tarım sektörü birbirinin tamamlayıcısı oldukları için turizmin tarım sektörü üzerinde önemli derecede ekonomik etkiler söz konusudur. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Turizm sektörünün gelişmesi, tarım sektöründe üretim kalitesinin artmasına, standardizasyonun sağlanmasına ve kaliteli ürünün gerçek değerinin bulunmasına neden olur. Bunun sonucunda o bölgede tarımla uğraşarak geçimini sağlayan kesimin hem geliri hem de refah düzeyi de artmış olur.

Tarımsal faaliyetin yoğun olduğu bölgelerin en önemli sorunlarından bir tanesi de işsizlik sorunudur. Turizmin gelişmesi sonucunda oluşan ek talep ve bölgede açılan yeni turistik işletmeler sayesinde işsizlik sorunu da ortadan kalkmış olur. Böylelikle mevsimsel işsizlik ve atıl kapasite turizmin yarattığı istihdam imkânlarıyla azaltılmış olur.

Turizm sektörünün gelişmesi sonucunda tarım sektöründeki işsizlik azalmış köy veya kırsal alandan kente göç de önlenmiş olacaktır. Böylelikle verimli

tarımsal alanlar terk edilmemiş, hatta tarımsal alandaki arz kapasitesi de artmış olacaktır.

Bölgede ve yörede turizmin gelişmesi sonucunda marjinal verimliliğe sahip tarımsal alanların turizm, kamp, karavan ve rekreasyon faaliyetlerine açılmasıyla yöredeki halkın geliri artmış olur. Özellikle turistik faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde arazisi olanların, yaz aylarında boş ve verimsiz arazilerini karavan, kamping ve rekreasyon faaliyet alanı olarak turizme açmaları sonucunda düşük maliyetlere katlanarak en karlı tarımsal üretimden daha fazla gelir elde etmektedirler.

Turizm tarımsal sektördeki mevcut işletmeler ve hizmet kuruluşları için destek niteliği taşır.

Turizm tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yörelerde yöresel el sanatları ve iş kollarının gelişmesine yardımcı olur.

Turizm ve tarım birbirlerini tamamlayıcı oldukları için turizmin, tarım sektöründeki özellikle ürün pazarlarındaki fiyat dalgalanmaları üzerinde dengeleyici etkisi bulunmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yörelerde turizm talebindeki artışa bağlı olarak hem alt yapı hizmetleri gelişmiş olur hem de inşaat sektörünün gelişmesine bağlı olarak üst yapı gelişir. Bu gelişme aynı zamanda yöredeki inşaat sektörüne bağlı yan sektörleri ve gelirleri arttırır.

Turizmin gelişmesiyle birlikte yöredeki çiftlik evlerinin konaklamaya açılması, aile pansiyonculuğunun gelişmesi ve kır-tatil evlerinin kiralanması sonucu yöre halkının gelir seviyesinde artış sağlanmaktadır.

Turizm ile tarım mevsiminin aynı olması, tarımsal üretimi olumlu yönde etkilemektedir. Turizme bağlı oluşan ek talep tarımsal üretimi arttırmakta ve hatta üretimdeki istikrarsızlığı gidermektedir. Böylece tarımsal üretim alanları da genişlemektedir.

Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu turistik bölgelerde turizm, o bölgede ya da yörede oturan

bayanların dolaylı olarak istihdam edilmelerine neden olmaktadır. Çünkü turizmin gelişmesine bağlı olarak bayanlar da tarımsal ürünler (peynir, konserve, meyve, süt mamulleri, köy ekmeği) ve değişik el sanatları üretip turiste satarak bir gelir elde etmekte aynı zamanda da bu tür işlerle uğraşarak iş gücü sahibi olmaktadır.

Turizmin tarım sektörü üzerindeki olumlu ekonomik etkileri yanında bir takım olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu turistik bölgelerde turizmin hızlı ilerlemesi ve düzensiz mekan kullanımı sonucunda tarıma ayrılan verimli alanlar daralmaktadır. Bu daralma aynı zamanda tarım sektöründeki üretim arzının da daralmasına neden olmaktadır.

Turizm ve tarımın mevsimsel oluşu, hem mevsimsel işsizliği hem de çalışanların mevsimsel işsizliğe bağlı olarak işsiz kalmaları sonucunda sosyal maliyeti de beraberinde getirmektedir.

Turizmin gelişmesi tarımsal alanlardaki bazı geleneksel işlerin (balıkçılık, ormancılık gibi) terk edilmesine neden olmakta ve bu da yerel iş gücünün azalmasına ve dış tedarikçilere bağımlı hale gelmesine neden olabilmektedir.

Turizm ve tarımsal faaliyetlerin hızla geliştiği bölgelerde, tarım amaçlı kullanılan arazi ile diğer menkul kıymet fiyatlarında spekülasyon artışları olabilmekte ve bu da çiftçinin araziyi tarım amaçlı kullanmak yerine, boş bırakarak toprak rantı beklemeye yöneltmektedir.

Turistik bölgelerdeki turizm talebine bağlı olarak arazi fiyatlarındaki artış konut ve ev kiralalarının da yükselmesine yol açmakta, bu da o bölgede veya yörede oturanların yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizmin ilerlemesi sonucunda, turistik bölgelerde tarımla geçinen halk gelirlerinin artmasıyla ya tarım dışı bir sektöre yönelmekte, ya da şehirlere göç etmektedirler. Bu da tarımsal alanların terk edilmesine neden olmaktadır.

Turizmin mevsimsel oluşu özellikle turizm talebinin yüksek olduğu dönemlerde tarımsal ürünlere olan talebin yüksek oluşu yerel enflasyonlara yol açmaktadır. Özellikle yörede oturan halkın alım gücünün düşmesine ve hayat pahalılığına yol açmaktadır. Bu da iç talebin daralmasına neden olmaktadır.

Turizm, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde, verimli tarım arazilerinin imara açılması ve ormanlık alanlarda turizm tesislerine izin verilmesi ile hem ormanlık alanların hem de bitki ve hayvan türlerinin yok olmasına neden olmaktadır.

Turistik bölgelerde turizm faaliyetleri kapsamında doğada yapılan rekreasyon faaliyetleri (trekking, kamping, piknik gibi) de bazı canlı türlerine zarar verdiği gibi dikkatsizlik sonucunda orman yangınlarına da neden olabilmektedir.

Turistik bölgelerde turizmin gelişmesine bağlı

olarak meydana gelen hızlı kentleşme ile birlikte oluşan gürültü ve hava kirliliği ekolojik dengeyi bozarak hem bitki örtüsünü hem de insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm sektörü hem dünyada hem de Türkiye'de hızla gelişen ve büyüyen bir sektördür. Türkiye tarih, kültür ve doğal turistik arz kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Coğrafi özelliğinden dolayı Türkiye hem turizmin hem de tarımın gelişmesi için elverişli bir ülkedir. İki sektörün de mevsimsel oluşu ve aynı döneme denk gelmesi nedeniyle birbirlerini tamamlamaktadırlar. Turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri ve öneminin artması her şeyden önce sektörler üzerindeki etkisine bağlıdır. Sektör sayısı arttıkça turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri de o oranda artacaktır.

Aynı durum tarım sektörü için de geçerlidir. Türkiye'de tarım sektörü insanların beslenmesi, istihdamı, ekonomiye katkısı ve ihracat potansiyeli bakımından büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin sahip olduğu tarımsal kaynakların tespiti ve geliştirilmesi, amacına uygun kullanılması ve planlanması önem arz eden bir husustur. Tarım sektörünün gelişmesi aynı zamanda turizm sektörünün de gelişmesine bağlıdır. Çünkü tarım ile turizm sektörü sürekli yakın ilişki içerisinde olan ve birbirini tamamlayan sektörlerdir. Turizm sektörü aynı zamanda bir yiyecek-içecek sektörü olduğu için girdilerinin çoğunu tarım sektöründen temin etmektedir. Ayrıca son dönemlerdeki ülkemize yönelik uluslararası turizm talebinin artması sonucunda birçok sektör olduğu gibi turistik bölgelerde tarımsal faaliyetlerin yoğun yapıldığı alanlarda tarımsal turizm veya agro-turizm gelişmesine de neden oldu. Turizm talebine bağlı olarak tarımsal turizm veya agro-turizmin gelişmesi hem turizmin gelişmesi hem de tarım sektörünün gelişmesi demektir.

Sonuçta turizm sektörünün ekonomik etkinliğinin artması ve buna bağlı olarak turizmin tarım üzerindeki olumlu etkileri geliştirilmesi ve turistik bölgelerde tarımsal turizmin gelişmesi için aşağıda belirtilen hususların gerçekleşmesi gerekir:

- Turistik bölgelerde, turizm ve tarım bütünleşmesinin sağlanması ve üretimin pazar koşullarına yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

- Tarımsal turizmle uğraşan çiftçilerin zamanı esnek olmalı ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışma programlarını ayarlamalıdır.

- Tarımsal turizmle geçinen çiftçilerin tarımsal biyolojik çeşitliliğin değerli ve korunmaya değer olduğunun bilincinde olmaları gerekir.

- Tarımla uğraşan çiftçiler aynı zamanda turizmin de içinde yer almalıdırlar.

- Tarımsal turizmin arz potansiyelinin yüksek olduğu yörelerde hem turizm eğitimi programlarında

hem de yöre halkına yönelik eğitim programlarında Türk kültürü ve tarihi, halkla ilişkiler, turizm, tanıtma ve yabancı dil gibi alanlara da yeterli düzeyde yer verilmelidir.

- Yöresel tarımsal turizm ürünlerinin ve hizmetlerinin tanıtımı yapılmalıdır.

- Tarımsal turizm arzının olduğu yerlerde fiziki altyapı hizmetlerinden köy yolları, içme suyu, kanalizasyon ve arıtma tesisleri yaygınlaştırılmalıdır.

- Tarımsal turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu yörelerde yatırımlara hız verilmelidir. Yatırımların artması aynı zamanda tarımsal ürünlere olan talebin de artmasına neden olduğu için hem özel hem de kamu yatırımlarına hız verilmelidir.

- Tarımsal turizmin yoğun olduğu yörelerde agro-turizme yönelik aile pansiyon işletmeciliği yapanlar ve arazisini dinlenme veya kamping amaçlı kullananlara devlet tarafından kredi ve destek verilmelidir.

- Tarımsal turizmin yoğun olduğu yörelerde özellikle ev kadınlarının el becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlanmalı ve bu kadınlar yöresel yiyecek-içecek üretmeleri için kurslara tabi tutulmalıdırlar.

Türkiye'de, hem turizmin ekonomideki yeri ve öneminin artması hem de tarımsal turizm veya agro-turizmin gelişebilmesi yukarıda bahsedilen şartların yerine getirilmesiyle mümkün olabilecektir. Türkiye'nin küresel turizm piyasalarındaki birçok rakip ülkeye göre doğal, mevsimsel ve sosyo-kültürel üstünlüğü bulunmaktadır. Bu üstünlüklerden dolayı gelişen dünyada hatta gelişen turizm sektöründeki pazar payından daha büyük bir pay alması ve kırsal alandaki tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu tarım sektöründe bütünleşmiş bir kalkınma sağlaması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Arı, A., 2008. Türkiye'de Tarımın Ekonomideki Yeri ve Güncel Sorunları, (www.calismatoplum.org/say19/aylan_ari.pdf, Erişim Tarihi: 24.04.2008).
- Clarke, J., 1996. "Form Accommodation and The Communication Mix.", *Toursim Management*, 17 (8).
- Çeken, H., 2003. Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Çeken, H., 2004. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Türk Ekonomisinde Turizm", *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayını, 2004/4.
- Eser, U., Kotil, E. ve Kanat, N., 1993. *Turizm Katma Değeri ve Çoğaltan Katsayısı*, Turizm Bakanlığı Yayını No:11, Ankara.
- Fleischer, A. ve Tchetchik, A., 2005. "Does Rural Tourism Benefit From Agruculture?", *Toursim Management*, 26 (5).
- Gençtan, T., 2005. "Türkiye Tarımı; Sorunları, Çözüm Yolları", *Teori Dergisi*, Sayı:182.
- Gökdeniz, A., 1994. "Yapısal Değişiklikleri Uluslararası Turizm Hareketlerine Yansımaları ve Türkiye", *Turizm Yıllığı*.
- Gündüz, S., 2004. Ankara İli Kalecik İlçesindeki Tarımsal Turizme Uygun Alanların Saptanması ve Tarımsal

Turizm Modelinin Oluşturulması Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Hillebrand, H., Goetgeluk, R. ve Hetsen, H., 2000. *Plurality and Rurality- The Role of Countryside in Urbanised Regions*, Agriculture Economics Research Institute (LEI). Report 4.00.04 The Haque. (Aktaran: Gündüz, 2004:47).

Kar, M., Zorkiriş, E. ve Yıldırım, M., 2004. "Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* (8).

Kıral, T. ve Akder, H., 2008. Makro Ekonomik Göstergelerle Tarım Sektörü, (www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/01.pdf, Erişim Tarihi: 24.04.2008).

Küçükaltan, D., 2002. *Tarım Turizmi ve Türkiye'de Tarım Turizm İşletmeciliği*, II. Turizm Şurası Bildirisi, I. Cilt, 12-14 Nisan 2002, Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. *Turizm İstatistikleri*, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008. *Turizm İstatistikleri*, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.

Nilsson, P.A., 2002. *Staying on Farms- An Ideological Backround*, *Annals of Tourism Research*, 17 (8).

Olah, H. ve Timur, A., 1998. *Turizm Ekonomisi*, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir.

Pleumarom, A., 2001. *Tourism, Globalisation and Sustainable Development*, (www.twinside.org.sg/06.2.2001).

Resort Dergisi, 2007. *Otellerle Mal ve Hizmet Veren Firmalar*, *Resort Dergisi*, 51. Sayısı Ücretsiz Eki, İstanbul.

Torres, R., 2003. *Linkages Between Tourism and Agriculture in Mexico*, *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No.3, Great Britain.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2007. *Hane Halkı İşgücü Anketi (Mayıs-Haziran-Temmuz 2007)*, Haziran 2007.

TYD (Türkiye Turizm Yatırımları Derneği), 2007 (www.ttyd.org.tr, Erişim Tarihi: 9.25.2007).

UNWTO (United Natinal World Tourism Organisation), 2006.

Ünlüönen, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A., 2007. *Turizm Ekonomisi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Woo Lee, S. ve Yeon Nam, S., 2006. *Agro-Tourism As A Rural Development Strategy in Korea*, *Journal of Rural Development*, 29(6).

WTO (World Tourism Organization), 2000. *Tourism Highlights*.

WTTC (World Travel & Tourism Council), 2006.

Yarcan, Ş., 1998. *Türkiye'de Turizm ve Uluslararasılaşma*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Yıldırak, N. ve Gülçubuk, B., 1998. *Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmanın Gerçekleşebilmesi İçin Kırsal Alanda Yeniden Yapılanması*, 3. Tarım Ekonomisi Kongresi, Ziraat Bankası Yayını, Ankara.

Sorumlu Yazar

Hüseyin ÇEKEN

huseyin_cken2001@yahoo.com

Geliş Tarihi : 16.02.2009

Kabul Tarihi : 03.04.2009